

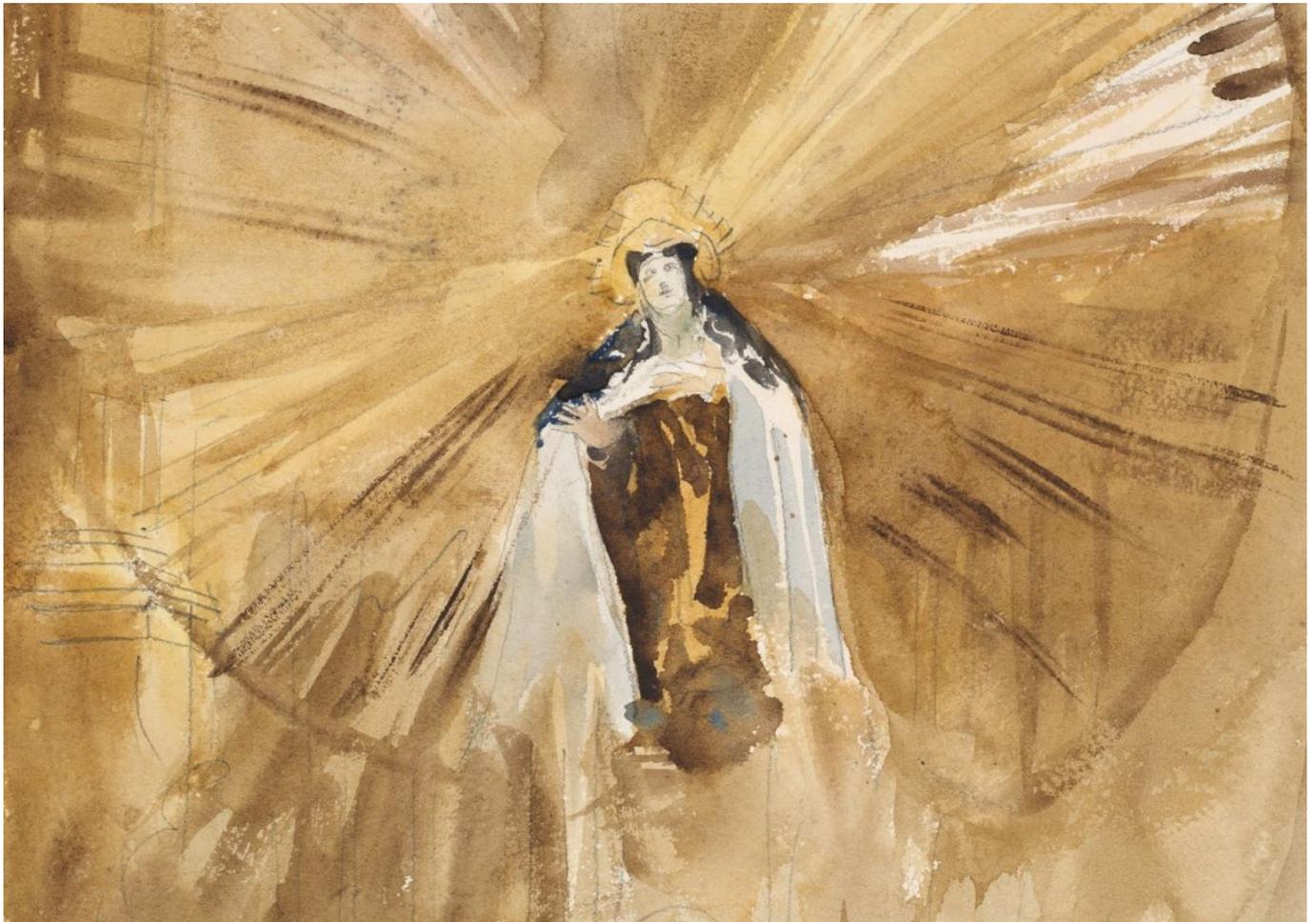
№ 132: ХЛІБ НАШ ЩОДЕННИЙ

Левітація мимоволі. Смиренні екстази Терези Авільської

КАРЛОС БЙР

27 ЛЮТОГО 2026

Останнім, чого хотіла Тереза Авільська, була левітація. Вона приваблювала небажану увагу та привселюдно осоромлювала черницю. Тереза намагалася триматися землі, хапалася за меблі, коли не неї сходила невагомість, — аж раптом ці стани цілковито припинилися.

Джон Сінгер Сарджент, «Свята Тереза Авільська», бл. 1903 року (фрагмент)

Однією з найвідоміших — і точно однією з найнеохочіших — левітаторок ранньомодерної доби була свята Тереза Авільська. Тереза де Аумада-і-Сепеда (1515–1582) ще підліткою вступила до кармелітського монастиря Втілення в рідній Авілі, схованому за мурами кастильському місті. У двадцять років вона стала жертвою хвороби, якої не зміг ні діагностувати, ні вилікувати жоден лікар. Тереза буквально стала на порозі смерті: її визнали покійною та навіть готували до похорону, проте за кілька годин до того, як труну мали опустити в могилу, дівчина повернулася до свідомості. Ще якийсь час вона залишалася паралізованою, та поступово, хоч і повільно й болісно, видужала.

Сама Тереза зневажливо пише, що багато років після повернення до монастиря була літеплою черницею. Та після сорока з нею почали траплятися видіння й екстази. Вони посилювалися швидко і різьче, викликаючи природні підозри: чи це, бува, не диявольські впливи й не зухвалі симуляції? Із другого боку, не бракувало людей, які щиро вірили в божественне походження Терезиних станів. Зрештою очільники ордену наказали жінці написати під пильним оком Інквізиції детальну розповідь про її життя й екстази. Цей текст, який ми знаємо як «Книгу життя», «автобіографію» святої, намагається довести, що її надзвичайні досвіди — справді надприродні. Для оповіді вкрай важливе те, як ненастанно Тереза наголошує на своєму смиренні, на болеві й соромі, до яких призводять екстази, пережиті публічно або згодом піддані розголосу, надто ж ті, де вона левітує.

Терезині екстази і левітації мають кілька особливих рис, серед яких можна визначити три найважливіші. По-перше, жоден інший християнський левітатор не залишив таких вичерпних нотаток, не описав і не проаналізував своїх досвідів так детально, як свята з Авілі. По-друге, жоден інший левітатор не нарікав на цей дар так часто й так голосно, як Тереза. По-третє, мало в кого іншого левітації завершувалися так раптово й драматично, як у неї. Звісно, не можна вважати детальний Терезин аналіз левітацій емпіричним доказом їхньої справжності, але з цих нотаток постає напрочуд виразний образ того, як вона сама сприймає це явище — чи принаймні намагається пояснити його іншим. І в цьому жоден християнський левітатор наразі не перевершив Терези.

У «Книзі життя» свята зазвичай використовує слово «*arrobamiento*» — «захоплення», «екстаз» — щоб описати досвіди, які вихоплюють її в небесну сферу божественного. Іноді, втім, для таких описів вона вдається до терміна «*arreatamiento*» — «викрадення» — або натякає, що *arreatamiento* — це, по суті, різновид *arrobamiento*. Скажімо, вона пише: «Коли я проказувала гімн, на мене зійшло *arreatamiento* таке раптове, що я майже вийшла поза себе; і таке виразне, що сумніву не могло бути. Так Господь уперше дав мені дар *arrobamiento*» (24, 5). Та хоч який термін використано, Тереза дає зрозуміти, що, з левітацією чи без неї, *arrobamiento* потужно, навіть нещадно впливає на тіло, насамперед через відчуття депривації, паралічу та

впадання у щось, схоже на транс; фізичні наслідки цих станів потім іще довго дають про себе знати. «Повернімося ж до *arrobamientos* і до притаманних їм рис. В екстазі моє тіло ставало легким, ніби втрачало всю свою природну вагу, і часом це відчуття було таким сильним, що я не знала, чи торкаюся ногами землі. Поки триває екстаз, тіло ніби мертво й нездатне до будь-яких дій. У якій позі воно було, коли його схопив екстаз, у такій і залишиться: чи стоячи, чи сидючи, чи зі складеними руками, чи з розкинутими» (20, 18).

Такий анабіотичний стан підводить тіло до смерті й виснажує. Тереза пише, що під час екстазів можна відчутти, мов тебе душать, мов у тебе на шиї мотузка, що заважає схопити повітря. Знову й знову вона наголошує на фізичному вимірі екстазів — можливо, тому, що очевидно тривожна поведінка тіла привертала увагу до її містичних переживань. Необхідно було пояснити те, що бачили інші, як щось глибинно духовне — на відміну від жахливих альтернативних варіантів: демонічних нападів, звичайнісінької симуляції, психічної хвороби чи тілесної недуги. Спираючись на те, як сама свята описує реакції свого тіла на екстаз, легко можна було би сплутати ці реакції — миттєвий параліч, від якого вона ставала застиглою і нечутливою, мов мармурова статуя, — з каталептичними судомами: її руки замерзали й часом простягалися жорстко, мов дерев'яні палиці, тіло застигало в одній позі, а часом навіть здавалося, що «душа забувала оживлювати тіло».

Тереза також пише, що в екстазі не працюють чуття, ніби тимчасово рветься зв'язок між душею і тілом. У найвищій точці захоплення, пояснює вона, «ви не бачите, не чуєте, не сприймаєте» — а все через те, що душа так «тісно єднається з Богом», що «жодна з людських здібностей не усвідомлює себе й не знає, що відбувається довкола» (20, 18). Навіть коли очі розплющені, додає вона, «вони не розрізняють і не сприймають того, що бачать» (20, 19). Деінде свята наголошує на впливі цих майже смертельних досвідів на тіло, не тільки під час екстазу, а й опісля: «Іноді я доходжу до майже цілковитої втрати пульсу, якщо вірити сестрам, які знаходили мене в такому стані... мої щиколотки вивернуті, а руки такі залякли, що їх не вдається навіть скласти разом. До наступного дня зап'ястки й усеньке тіло болять, наче мені виривали суглоби» (20, 12).

Наголошуючи на відвертій фізичності цих досвідів, поєднаній із піднесеною природою, — і знову бентежачись через неадекватність людської мови, — Тереза не раз повертається до парадоксального переплетіння болю й насолоди, як у тілі, так і в душі. «Екстази здаються самим порогом смерті, — зізнається вона, — та страждання, яких вони завдають, приносять таку втіху, що я не знаю нічого подібного». Тереза називає свої стани «жорстоким, солодким мучеництвом» (20, 11).

Вона також зізнається, що в дні постійних *arrobamientos* була ніби оглушеною: «Я не хотіла

нікого бачити, ні з ким говорити, прагнула тільки обійняти свій біль, від якого відчувала більшу насолоду, ніж від будь-чого сотвореного» (29, 14).

Розпізнати, коли Тереза говорить про духовний вплив екстазу, а не про фізичний, часто складно, якщо взагалі можливо. Та в деяких фрагментах вона пояснює, що спроби опиратися *arrobamientos* вимагають великих фізичних зусиль, іще раз підтверджуючи, що тіло й душа залучені в ці стани однаково інтенсивно, і ясно показуючи, що чинити спротив левітаціям майже так само нереально, як і суто духовним екстазам.

Я багато, багато разів намагалася опиратися, докладаючи до цього всіх зусиль, надто коли екстази траплялися привселюдно, а часто й на самоті, якщо боялася омани. Іноді мені вдавалося чинити якийсь опір на межі виснаження, та потім я почувалася цілковито знесиленою, як хтось, кому довелося боротися проти сильного велетня. А часами супротив був неможливий, і моя душа підносилася, і голова слідом за нею, неспроможна її спинити, а деколи й ціле тіло моє відривалося від землі (20, 4).

Коли Тереза говорить безпосередньо про левітації, описи неспроможності протівитися цим «дарам» і фізичної травми, пов'язаної зі спротивом, по суті ідентичні. «Коли я намагалася опиратися екстазам, — пише свята, — то відчувала під ногами силу, таку потужну, що й не знаю, з чим її порівняти; вона була незмірно могутніша, ніж будь-які духовні стани. Мене ніби розривало на шматки, бо це страшна боротьба, та й, зрештою, даремна супроти Божої сили, бо Його сили не здолає жодна інша» (20, 6).

Наголос на неможливості чинити опір екстазам і левітаціям необхідно розглядати в контексті не тільки Терезиних уявлень про стосунки з Богом, а й владних відносин між святою і її сповідниками й очільниками ордену. Коли екстази тільки почалися, черницю закликали їм протівитися, а сподівники ставили їй на карб, що вона їх не зупиняє; тож Терезі важливо було підкреслити тему опору в автобіографічному наративі, який їй наказали написати. І не менш важливо було наголосити, що вона постійно молила Бога втриматися від насилання *arrobamientos*, надто ж тих, які означали левітацію в присутності свідків, що негайно розносили звістку про щойно побачене чудо. На думку Терези, що далі ширилися розповіді про її левітацію і що більше зростало захоплення людей, то гірше було їй і всій Церкві. Перелічуючи досвіди, що їх можна сподіватися на передостанньому рівні містичного сходження — у шостій із семи осель, які вона описує у «Внутрішньому замку» (1577), Тереза каже таке: «У цій оселі *arrobamientos* трапляються постійно, і немає можливості їх уникнути, навіть привселюдно, а за ними йдуть гоніння й пересуди; і душа прагне свободи від страхів, та ніколи не досягає, адже в неї вселяють страх численні люди, надто ж сповідники» (6, 6, 1).

Терезині спроби опанувати левітацію були не тільки словесні, не обмежувалися молитвою. Очевидці свідчать, що в її спротиві була брутальна фізичність. Домінго Баньєс, видатний домініканський теолог і Терезин духівник, писав, що й він із багатьма іншими людьми одного разу бачив, як свята почала левітувати, щойно причастившись; вона чіплялася за решітки, «вельми засмучена», і вголос благала Бога: «Господи, поклади край цим дарам, якими мене осипаєш, щоб мене, негідницю, не взяли за достойну жінку». Збереглися також свідчення про те, як Тереза хапалася за килими на хорах і підносилася вгору, тримаючи їх у руках, — так вона давала іншим черницям знак ухопити її за габіт і стягти додолу.

Зрештою, одна з найцікавіших рис Терезиних левітацій полягає в тому, як вона ставилася до них, постійно нарікаючи не тільки всім довкола, а й самому Богові. Як пише свята у «Внутрішньому замку», говорячи про себе у третій особі: «Вона тільки те й робить, що просить кожного молитися за неї та благати Господа повести її іншим шляхом, як їй не раз радили, адже той шлях, яким вона йде нині, дуже небезпечний» (6, 6, 2). Цілком як Катерина Сієнська, чії стигмати були невидимими, Тереза віддала би перевагу екстазам, прихованим від сторонніх очей.

А потім — про це свідчить як сама свята, так і її оточення — левітації припинилися, та й безлевітаційні публічні екстази значно порідшали. У «Книзі життя» Тереза зазначає, що це трапилось, коли вона писала остаточну версію двадцятого розділу, але не спиняється на ситуації детальніше. Насправді цю згадку, вміщену в довгій, розлогій оповіді, подану обережно, майже мимохідь, легко пропустити. Імовірно, Тереза не хотіла випробовувати долю та зробила все, щоб її сповідники й очільники ордену вирішили, що вона якось хизується або недооцінює всемогутність Бога і Його цілковиту владу над її екстазами. «Я часто благала Бога не посилати мені більше дарів із видимими зовнішніми знаками, — пояснює вона, — бо втомилася змагатися з цими тривогами, та й, зрештою, Він міг наділяти мене дарами так, щоб ніхто про це не знав. Вочевидь, Він у Своїй доброті схотів дослухатися до моїх молінь, бо досі — хоча насправді минуло небагато часу — я більше не отримувала таких дарів» (20, 5).

Та хоч як Тереза намагалася відгородитися від левітації, віра в це явище тільки посилилася поміж католиків після її смерті, не в останню чергу завдяки популярності святої. У XVII столітті, на початку так званого Століття розуму, левітатори з'являлися по всьому католицькому світу, не тільки в Європі, а й у португальських, іспанських і французьких колоніях. І чимало з них ходило по землі — чи то пак літало над нею — саме тоді, коли Ісаак Ньютон за допомогою емпіричних і дедуктивних методів доходив до закону всесвітнього тяжіння. Багато з цих барокових повітроходців дотримувалися парадигми, яку встановили святі штибу Терези; інші ж літали вище й видовищніше, ніж будь-хто досі.

З англійської переклала Галина Глодзь.

КАРЛОС ЕЙР

27 ЛЮТОГО 2026

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in
/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php on line **284**